

S.B.MƏMMƏDOV

elmi işçi

e-mail: memmedov.subhan@gmail.com

AMEA-nın Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutu

(Bakı şəh., H.Cavid pr., 31)

ƏBDÜL SƏMƏD SƏİDİN “ÖLÜ QARĞA” ŞEİRİNİN BƏDİİ TƏHLİLİ*Açar sözlər:* Malay ədəbiyyatı, Əbdül Səməd Səid, “Ölü qarğa” poeması.*Ключевые слова:* Малайская литература, Абдул Самад Саид, поэма «Мертвая ворона».*Key words:* Malaysian literature, Abdul Samad Said, the poem “Dead Crows”.

Müasir malay ədəbiyyatında milli düşüncənin formalaşması baxımından müsəlman ədəbiyyatının əvəzsiz rolu danılmazdır. Şahnun Əhməd və başqa yazarlar öz yaradıcılıqlarında dini və milli düşüncə tərzinin vəhdətindən çıxış edərək bir-birindən gözəl əsərlər qələmə alaraq malay xalqının milli məfkurəsinin və ictimai şüurunun vahidləşməsinə öz töhvələrini vermişlər. Həmin aydınların xidmətləri sayəsində malay xalqı bir millət kimi formalaşaraq öz təşəkkül yolunu keçir. Belə ədiblərdən biri də zəngin yaradıcılığı ilə nəinki Malayziyada, eləcə də dünyanın müxtəlif coğrafiyalarında bir çox xalqlar tərəfindən sevilən Əbdül Səməd İbn Mühəmməddir. O, doqquz aprel 1932-ci ildə Malayziyada Beldaş Dalam Malaccan Kampunq bölgəsində dünyaya gözlərini açmışdı. Həmin dövrdə təhsil məsələsi Malayziyada olduqca çətin idi. Buna baxmayaraq balaca Əbdül Səməd təhsil almağa müvəffəq olub. Qeyd edək ki, o illərdə Sinqapur Malayziyanın tərkibində idi. Buna görə də o, ilk təhsilini 1941-1946-cı illərdə Sinqapurda yerləşən Sekolah Melayuda Kota Raja (Kota Raja Malay məktəbi) məktəbində başa vurdu (4). Balaca Səmədin təhsil aldığı dövr İkinci Dünya müharibəsi dövrünə düşürdü. Böyük ədib, demək olar ki, 1956-cı ilədək bütün təhsil pillələrini bitirərək çox nüfuzlu “Cambridge” sertifikatı əldə edib (5). Təbiidir ki, hər bir insan kimi Əbdül Səməd də maddi etiyaclarını qarşılamaq üçün işləməli idi. Məhz bu məqsədlə o, Sinqapurda yerləşən Viktoriya məktəbinin rəhbərliyinə müraciət edir. Bu təşkilatdan ona müsbət cavab gəlir və gələcək ədib Viktoriya məktəbinin nəzdində yerləşən xəstəxanada dəzğahdar kimi fəaliyyətə başlayır (4). Ədibin bədii yaradıcılığa başlaması məhz bu dövrlərə təsadüf edir. O, böyük bir ümid və coşqu ilə bədii yaradıcılıqla məşğul olmağa başlayır. Onun ədəbiyyata olan böyük həvəsi tezliklə bəhrəsini verir. Çox keçmir ki, Əbdül Səməd janr və məzmun xüsusiyyətləri baxımdan müxtəlif, bir-birindən maraqlı çoxsaylı bədii əsərlər qələmə alır. Qeyd edək ki, ədibin yaradıcılığı olduqca zəngindir. Demək olar ki, böyük dramaturq Əbdül Səməd əksər ədəbi janrlarda əsərlər qələmə almışdır.

Onun yaradıcılığına nəzər saldıqda bunu aydın görmək mümkündür. Böyük ədib əsərlərini yazarkən milli ana dili olan malay dilindən istifadə edirdi. Dönə-dönə vurğulamaq lazımdır ki, onun bədii üslubu olduqca mürəkkəbdir. Orta məktəb şagirdləri arasında keçirilən sorğu nəticəsində məlum olmuşdur ki, Əbdül Səmədin əsərləri şagirdlər tərəfindən çətin başa düşülür. Əbdül Səməd əsərləri ilə malay dilinin heç də bəsit olmadığı fikrini insanların diqqətinə çatdırıb. Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Əbdül Səməd zəngin bədii irsə malikdir. Bu zənginlik həm məzmun və ideya, həm də janr xüsusiyyətləri baxımından özünü göstərir. Yazar hər üç – lirik, epik və dramatik növdə əsərlər yazmışdır. Onun roman, povest və qısa hekayələri ilə yanaşı nəzmlə yazdığı təmsil, lirik şeirləri və dram əsərləri də vardır.

Əbdül Səməd eyni zamanda dövrünün çox tanınmış mətbuat nümayəndəsi idi. O, peşəkar qəzetçi kimi bir-birindən dəyərli məqalələr yazmışdır. Qeyd edək ki, yazarın “Ölü qarğa” adlı əsəri ilə yanaşı, bir çox əsərləri Malayziyada orta məktəb proqramına daxil edilmişdir. Əbdül Səməd bədii yaradıcılıqla yanaşı ictimai fəaliyyətlə də məşğul olub. Malayziyanın ək-

sər tanınmış şair və yazıçılarından birgə yekdil qərarı ilə 1976-cı ildə ildə məhsuldar yaradıcılığı və xalqın ədəbi mirasına töhvələri təqdir edilərək Pejuang Sastera (Ədəbi Ekspont) seçilib (4).

Onun məşhur əsərləri “Salina” romanı və “Ölü qarğa” şeiridir. Malayziyanın dil və ədəbiyyat qurumu tərəfindən 1961-ci ildə nəşr edilmiş 508 səhifəlik romanın süjet xəttini Salina adlı bir qadının həyatı təşkil edir. Salina qorxu və əndişə içərisində yaşayan yoxsul bir qadındır. Onun həddən artıq kasıb olması yüngül həyat tərzinə gətirib çıxarır və Salina əxlaqsız bir qadına çevirilir (1, s. 52). Qeyd etməliyik ki, bu əsərin olduqca mükəmməl bədii xüsusiyyətləri vardır. Yazar bu romanda hərəkət və hadisələri o qədər mükəmməl təsvir edib ki, hər bir oxucu müəllifin daxili hislərini və əsərdə çatdırmaq istədiyi mesajı aydın dərk edir. Buna səbəb isə Salina romanının bədii üslubudur. Kieraz Mus qeyd edir ki: “Yazar müxtəlif ritorik vasitələrdən istifadə etməklə əsərin bədii təsirini gücləndirir. Yazar bunu oxucu rəğbəti üçün deyil, sadəcə öz daxili hislərini ifadə etmək üçün edir” (2).

Yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi Əbdül Səmədin məşhur əsərlərindən biri “Ölü qarğa” şeiridir. Bu şeir nəinki malay ədəbiyyatında, eləcə də dünya ədəbiyyatında da sevilə-sevilə öyrənilir. Şeir həcmcə kiçik olsa da, həm məzmun və ideya, həm də bədii xüsusiyyətlər baxımından olduqca zəngindir. Şeirdə ədibin dövründə Malayziyada insanların sosial məsuliyyətsizliyi və idarəçilikdə mövcud olan özbaşınalıqların təbiətə mənfi təsiri təsvir edilib. Bundan başqa, şair bu əsərində ədəbiyyatın imkan yaratdığı müxtəlif bədii vasitələrlə arzu və istəklərini dilə gətirib.

O, poçtun yanında su borusunda,
Ölmüş bir qarğanın leşini gördü (6).

Göründüyü kimi, şeir məchul qəhrəmanın ölü bir qarğa leşinin su drenajında görməsi ilə başlayır. Şair burada ətraf mühitin həddən artıq korlanmasına işarə edir. O, oxucuların diqqətinə çatdırmaq istəyir ki, təbiətin ən sərt quşlarından biri olan qarğa belə ətraf mühitin acınacaqlı durumuna dözməyərək ölüb.

O, səhər izdihamlı tibb ocağında,
Zorla nəfəs alan bir yaşlı qoca
Və təngnəfəs bir körpə gördü (6).

Şeir bu bəndində yaşayışı çox əziyyətli olan insanlardan söz açılır. Qoca və körpələrin havanın çirklənməsindən çox çətinliklə nəfəs almaları ifadə edilir. Şeirdə vurğulanır ki, bir səhər çağıdır və xəstəxanalarda böyük izdiham vardır. İnsanlar kütləvi şəkildə xəstəxanalara üz tuturlar. Buna səbəb isə ətraf mühitin insan yaşayışı üçün əlverişli olmamasıdır. Məsuliyyətsiz idarəçilər tərəfindən ölkənin xarabazara çevrilməsidir.

Nədən yaşamımız çox dözülməzdir?
Axı çox zəngindir bu torpağımız (6).

Bu beytdə şairin giley-güzarını aydın görmək olur. Lirik qəhrəman gileylənir ki, torpaqlarımız təbiətən zəngin olduğu halda biz dözülməz şəraitdə yaşayırıq. Şair özü-özlüyündə problemi sual kimi ifadə edərək bu suala cavab axtarmağa çalışır.

İstərəm havanı olsun ki təmiz,
Rahət nəfəs alsın nəvələrimiz (6).

Əgər əvvəlki beytlərdə biz şair tərəfindən ətraf mühitin və cəmiyyətin təsvirini, eləcə də onun giley-güzarını görürüksə, sonrakı bəndlərdə artıq şairin arzu və istəklərini, diləklərini və gələcəyi necə görməsi haqqında düşüncələrinin ifadəsiylə qarşılaşırıq. Ədib yuxarıdakı bənddə ətraf mühitin yaxşı olmasını arzu edərək bildirir ki, havanın təmiz olması həm yaşlılara, həm də körpə uşaqlara yaxşı təsir edər. İnsanların sağlamlığı üçün ekologiyanın təmizliyi mütləq vacibdir.

Lənət yiyəsi olan axmaqlardan,
İstərəm arınsın meşələrimiz (6).

Əvvəldə qeyd etdiyimiz fikri qüvvətləndirmək üçün deyə bilərik ki, müəllif əsərində ifadə etdiyi bütün nöqsanların səbəbkarı kimi ölkəni yaşanmaz bir günə salan müftəxor idarəçiləri və sosial məsuliyyəti olmayan digər cəmiyyət üzvlərini görür. Burada şair cəmiyyətin ləyaqətsiz insanlardan təmizlənməsini arzu edir və bu istəyini bədii-poetik dillə incə şəkildə ifadə edir.

Sərbəstliklə axsın istərəm çaylar,
Yer otları örtülsün, böyüsün ağaclar (6).

Biz bu bənddə şairin arzu və istəklərinin davamını görürük. O demək istəyir ki, təbiət insanların şıltaqlıqlarına görə çox əziyyət çəkir. Sağlam ağaclar vaxtından əvvəl yaş-yaş kəsilir, çaylar ayrı-ayrı zəngin şaxslərin məqsədinə görə öz məcrasından çıxarılır. Təbii ərazilər asfaltla örtülür. Bütün bunlar həyat üçün zərərli və zərərli olduğu üçün şair tam olaraq bunların əksini istəyir.

Layiqli həyatı fikirləşsənlər
İndi və hər zaman siyasətçilər (6).

Bu, şairin sonuncu və əsas beytidir. Buna şairin şah beyti demək olar. Çünki şair burada şeirdə ifadə etdiyi nöqsanların əsas səbəbkarlarını açıqlayır və bununla da fikir tamamlanır. Göstərilir ki, cəmiyyətin aqibətini ləyaqətli siyasətçilər fikirləşməlidir. Əgər ölkəni idarə edənlər ancaq öz maraq və mənafeələrini fikirləşəndə təbiət də, cəmiyyət də öz ahəngini itirir. Başqa sözlə, təbiətlə cəmiyyət arasında mövcud olan balans pozulur və ətraf mühit insan üçün yaşanmaz hala gəlir. Ona görə də şair ölkənin ləyaqətli siyasətçilər tərəfindən idarə olunmasını bir arzu kimi dilə gətirirlər.

Bu şairin özünəməxsus forma, məzmun və kompozisiya quruluşu vardır. Şeirdə müxtəlif bədii priyomlardan da istifadə edilmişdir. Əgər hansı ədəbi növə aid olması haqqında müzakimə yürütsək, deyə bilərik ki, şeirdə lirik ünsürlər olsa da, əsasən, epiklik üstünlük təşkil edir. Ona görə də həcmi nəzərə almasaq, əsəri poema janrına aid etmək olar.

Şeirdə müəyyən süjet xətti vardır. Bu süjet məchul qəhrəmanın müşahidələri ilə inkişaf edir və şairin dilindən təhkiyə edilir. Bundan başqa deyə bilərik ki, şairin məzmununa nəzər salarkən müəyyən bir məntiqi ardıcılığa rast gəlinir. Şairin ilk beytlərində şair təbiətdə mövcud olan nöqsanları nəzərə çatdırır. Ətraf mühitin korlanması və bu problemdən irəli gələn fəsadlara görə insanların əziyyət çəkməsi şeirdə dilə gətirilir. Digər beytlərdə isə biz ancaq şairin vətəndaş və insan arzu-istəklərinə rast gəlirik. Həmin beytlərdən aydınlaşır ki, şair təbiətin olduğu kimi qalmasını istəyir, O demək istəyir ki, torpaqlar asfalt yerinə otları örtülsə, çaylar öz məcrası ilə sərbəst axsa, ağaclar vaxtından tez kəsilməyib böyüsə, bu, insanlıq üçün daha yaxşı olar.

Şairin sonuncu beyti görünüşcə arzu və istəkləri ifadə etsə də, mahiyyətcə şeirdəki fikri tamamlayır. Belə ki, burada təbiətin korlanmasına əsas səbəb kimi siyasətçilər göstərilir. Ədibə görə əgər ölkə ləyaqətli siyasətçilərin əlində olarsa, o zaman bütün problemlər öz həllini tapar və vətəndaşlar bələlərdən qurtular. Beləliklə, şairin məntiqi ardıcılığı belədir: birinci – nöqsanların təsviri, ikinci – şairin arzu və istəkləri, üçüncü isə nöqsanların əsas səbəbkarları göstərilir.

Sənətkarın bu əsəri ilə onun yaradıcılığının, bədii üslubunun əsas xüsusiyyətlərini anlamaq mümkündür. Şeirdə ədib, əsasən, simvollarla istifadə etmişdir. Əsərin başlanğıcında göstərilən qarğa simvoldur. Bu rəmz təbiətdə mövcud olan canlıların dözümlü və uzunömürlüliyünün simvoludur. Həmin rəmzlə şair mövcud durumun həddini göstərməyə çalışır. Buradan belə məna çıxır ki, ən sərt və dözümlü canlılar belə mövcud acınacaqlı duruma tab gətirməyib ölürlər.

Bundan başqa şeirdə qoca və körpə uşaq simvolları da vardır. Buradakı qoca ümumi olaraq cəmiyyətin yaşlı üzvlərinin tipik simvoludur. Körpə uşaq isə uşaqları, həyata yeni başlayanları təmsil etməkdədir. Şair bu tipik simvolları istifadə etməklə bütün insanların çətinlik çəkdiyini nəzərə çatdırmağa çalışır. Təbiətin durumu isə təbiətdə mövcud olan müxtəlif obyektlər simvolizə edilməklə şair tərəfindən diqqətə çatdırılır. Əsərlə tanış olduqda aydın görü-

rük ki, bu əsərin çox axıcı ritorikası vardır. Raminah Sabranın fikrinə görə, “əsərin bədii üslubunu zənginləşdirmək üçün istifadə edilən ritorik vasitələr müəllif üçün çox əhəmiyyətlidir” (3). Ədibin istər “Ölü qarğa” şeiri, istərsə də digər əsərləri cəmiyyət üçün aktual olan məsələləri mövzu olaraq ələ aldığından hər zaman oxucuların, ədəbiyyatsevərlərin diqqət mərkəzində olmuşdur. Ədib qələmə aldığı əsərlərə görə müxtəlif sanballı ədəbi mükafatlara layiq görülmüşdür. Həmin mükafatlardan aşağıdakıların adlarını çəkmək olar:

- Pejuang Sastera (1976)
- SEA Yazma Ödülü (1979)
- Sasterawan Negara (1985)
- Sasterawan Nusantara (1999) (5)

Beləliklə, tarixin mürəkkəb dövründə dünyaya gələn, ağır və keşməkeşli həyat yaşayan ədib malay ədəbiyyatına olduqca böyük töhfə vermişdir. XX əsrin əllinci illərində bədii yaradıcılığa başlayan ədibin artıq səksəninci illərdə səkkiz mükəmməl romanı, 6 uşaq hekayəsi, çoxsaylı şeir və görkəmli əsərləri, məqalələri çap edilmişdi (5). Yazarın bir çox əsərləri müxtəlif xarici dillərə çevrilsə də, bu günədək heç bir əsəri Azərbaycan dilinə tərcümə edilməmişdir. Əbdül Səməd Səidin həyat və yaradıcılığının Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında dərindən öyrənilməsi məqsədəuyğundur və onun əsərlərinin dilimizə tərcümə edilməsi ədəbiyyatsevərlər və tədqiqatçılar üçün maraqlı olar.

Ədəbiyyat

1. Mat Dehan, A.A. & Yaakob, H.N.A. / International Journal of Language Education and Applied Linguistics (IJLEAL) 2015, Vol. 2, 49-59.
2. Keris Mas. (1990). Perbincangan gaya bahasa sastera. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
3. Raminah Sabran. (2002a, November). Retorik pendedahan dan penghujahan. Pelita Bahasa, 14(11), 42.
4. [https://en.wikipedia.org/wiki/A._Samad_Said+](https://en.wikipedia.org/wiki/A._Samad_Said)
5. http://shodhganga.inflibnet.ac.in/bitstream/10603/17115/10/10_chapter%204.pdf
6. https://www.reddit.com/r/malaysia/comments/c77r3h/gagak_parit_a_samad_said/

С.Б.Мамедов

Художественный анализ стихотворения «Мертвая ворона»

Абдула Самада Саида

Резюме

В этой статье рассматриваются особенности стихотворения малайзийского просветителя и драматурга Абдул Самада Саида «Мертвая ворона». В начале статьи даётся общая информация о жизни и творчестве писателя, затем в отдельности рассматривается произведение «Мертвая ворона» и анализируется с литературной точки зрения. Наряду с тем, что даётся информация о форме и содержании произведения, здесь повествуется о стиле писателя, сюжетных линиях, композиционной структуре и т.д. В заключении статьи рассмотрена роль творчества писателя и подчёркивается необходимость глубокого рассмотрения его творчества в азербайджанском литературоведении.

S.B.Mammadov

Artistic analysis of the poem “Dead Crows” by Abdul Samad Said

Summary

This article explores the characteristics of the poem "Dead Crows" by famous Malaysian thinker and playwright Abdul Samad Said. At the beginning of the article, general information about the writer's life and literary work was given, then the poem "Dead Crows" was presented separately and

analyzed from the literary aspects. In addition to providing information about the form and content of the poem, it also talks about its language styles, plot lines, compositional structures, etc. At the end of the article, the importance of the writer's literary creativity was discussed and the issue of the necessity of its extensive study in Azerbaijani literary studies was touched upon.

R y ci: filol.e.d., prof. C.Na iyev

Redaksiyaya daxil olub: 22.08.2022